

Margreet Schrevel

Biografische schets van Anneke Welcker*

Toen Anneke Welcker in februari 1964 haar werk op het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis aanving, had zij nog nooit van W.H. Vliegen gehoord. Historische belangstelling was al in haar vroege jeugd volop aanwezig, maar deze zou zich pas later gaan richten op de arbeidersbeweging.

Johanna Maria Welcker, geboren op 5 april 1920 te Amsterdam, was de oudste van de vier kinderen van Albertus Welcker (1884-1957) en Johanna Maria van Wessem (1896-1978). Haar vader, chirurg van beroep, was een gedreven kunstverzamelaar en bezat onder andere een omvangrijke collectie zeventiende-eeuwse tekeningen. Zijn activiteiten als amateur-kunsthistoricus—hij publiceerde op dit gebied vooral in *Oud-Holland*—werden in 1956 gehonoreerd met een eredoctoraat aan de Universiteit van Leiden. Haar moeder was beeldhouwster, met een atelier 'aan huis' in de Roemer Visscherstraat. Afkomstig uit een doopsgezinde Zaanse koopmansfamilie, droeg ze in de opvoeding van de kinderen typisch doperse idealen als soberheid en sociale bewogenheid uit. Voor haar kinderen verkoos zij het toen nog niet erkende Montessori-onderwijs, met zijn nadruk op zelfstandige ontwikkeling en zelfwerkzaamheid. Thuis werd veel gelezen en met vrienden en bekenden gesproken over kunst, politiek en geschiedenis. In dit milieu werd een dochter die wilde gaan studeren niets in de weg gelegd. De voetsporen van haar vader wilde Anneke niet helemaal volgen, dus werd het geen kunstgeschiedenis, maar geschiedenis. Later koos ze wel kunsthistorie als bijvak.

In 1939 begon zij haar studie in Leiden. Al na een jaar zou de Duitse bezetter verder studeren daar onmogelijk maken. Na de roemruchte protestrede van prof. R.P. Cleveringa tegen het ontslag van de joodse collega's werd de Leidse Universiteit op 27 november 1940 gesloten. In april van het daarop volgende jaar stond de bezetter toe dat Leidse studenten zich aan andere universiteiten lieten inschrijven en verhuisde Anneke met zo'n negenhonderd anderen naar de Universiteit van Amsterdam. Ook daar kwam na de kwestie van de loyaliteitsverklaring (maart 1943) het universitaire onder-

* Met dank aan J.G. Bruggeman, P. de Buck, mw. C. Faas, S. Groenveld, mw. C.A. Huwyler-Welcker, mw. I. Hijmans-Tromp, L.W. van den Muijzenberg en mw. M. Tent.

wijs praktisch stil te liggen. Anneke werkte enige tijd in een administratieve functie in het Wilhelmina Gasthuis. In 1946 deed ze, weer terug in Leiden, kandidaatsexamen. Inmiddels was ze getrouwd en naar Zuid-Limburg verhuisd, zodat in de doctoraalfase de studie door het op en neer reizen enigszins vertraagd werd. Toch liet ze zich af en toe zien op de bijeenkomsten van de Vrijzinnig Christelijke Studentenbond, de Vereniging van Vrouwelijke Studenten, het historisch dispuut Robert Fruin en het Slavisch dispuut, waarvan ze in verband met haar tweede bijvak: Russisch, lid was geworden. Hoofdvak was algemene geschiedenis. In de traditie van Huizinga (bij wie Anneke nog op de valreep college volgde) was de studie vooral gericht op het verwerven van een brede kennis van cultuur- en ideeëngeschiedenis, minder op theorieën en methoden. A.J.C. Rüter, in 1946 benoemd tot hoogleraar in de vaderlandse geschiedenis, zette in Leiden de eerste stappen op weg naar wat later professionalisering van het vak genoemd zou worden. Zijn colleges, onder andere over de Opstand en de Nederlandse historiografie, inspireerden Anneke in het bijzonder. Haar voornaamste afstudeerscriptie in 1953—men moest er in die tijd meerdere schrijven—had de geschiedopvatting van Guillaume Groen van Prinsterer tot onderwerp. Ook legde ze zich toe op de Russische geschiedenis, het terrein van prof. Th.J.G. Locher.

Beide specialisaties konden prachtig gecombineerd worden toen ze in 1955 benoemd werd tot assistente algemene geschiedenis bij Locher. Onder zijn auspiciën werd het jaarnaal van de Ruslandreis van Nicolaas Witsen (ca. 1641-1717), die vooral bekendheid genoot als burgemeester van Amsterdam, uitgegeven. In een benauwde kamer aan het Rapenburg, waar soms de wijn van de boven hun hoofd feestende studenten door het plafond lekte, werkten Piet de Buck en Anneke Welcker aan de voorbereiding van de drie delen tellende uitgave.¹ Daarnaast was zij behulpzaam bij de voorbereiding van Lochers colleges, corrigeerde werkstukken van studenten, schafte boeken voor de bibliotheek aan en hield soms toezicht op de studiezaal. Van 1958 tot 1959 was ze redactiesecretaris van *Museum*, tijdschrift voor filologie en geschiedenis, de voorganger van *Forum der Letteren*.

Om meer gestalte te kunnen geven aan haar toenemende interesse voor Sovjet-Rusland, solliciteerde ze in 1961 naar een baan bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Drie jaar werkte ze op het bureau Oost-Europa, dat zich bezighoudt met de behartiging van de betrekkingen met de Oostbloklanden en de Sovjet-Unie. Zij maakte er onder meer analyses van Russische periodieken. Naar eigen zeggen was ze er niet gelukkig.

Zeer welkom was dan ook de uitnodiging van A.J.C. Rüter om te komen werken op het iisg, waarvan hij inmiddels directeur was geworden. De emancipatie van het vak sociale geschiedenis was in 1961 bekrachtigd met

een leerstoel in Leiden. In de jaren zestig werd de staf van het Instituut sterk uitgebreid. In februari 1964 kwam Anneke aan het hoofd te staan van het Nederlands/Angelsaksisch/Afro-Aziatisch kabinet, maar al na twee maanden verlostte Fritjof Tichelman haar van het Angelsaksische en Afro-Aziatische part. De kabinetten zouden hierna steeds verder naar regio gedifferentieerd worden. Behalve de verzamelingen betreffende Nederland, België en Luxemburg omvatte het 'Nederlands' kabinet nog de afdeling 'algemeen': geschiedenis, economie, sociologie en politieke wetenschappen (tot 1966) en de fotocollectie (tot 1971).

De uitdijende collecties van het Instituut deden het gebouw aan de Keizersgracht 264 bijna uit zijn voegen barsten. De wanordelijke staat waarin veel archieven na de oorlog werden aangetroffen was nog niet volledig ongedaan gemaakt. Het in orde brengen, verpakken en beschrijven van oude en nieuw binnengekomen archieven nam zeer veel tijd in beslag. Een belangrijke bijdrage hieraan leverden ook tijdelijke medewerkers als Ben Sijes (archief Pannekoek) en W.G. Spiekman (archief Algemeene Nederlandsche Diamantbewerker Bond). In 1968 kreeg het iisg eindelijk de beschikking over een groter pand aan de Herengracht en inventariseerde en verpakte de afdeling Nederland voor de verhuizing liefst achtentwintig archieven. Tijdens een van die inpaksessies, in een bij een oude kleuterschool ondergebracht depot van het Instituut, wapende Anneke zich onvervroren met een houten balk toen het dreigende geluid van voetstappen in het verlaten gebouw haar oor bereikte. De man die zij te lijf wou gaan ontpopte zich echter als schoolopziener. Het beeld van Anneke, met de neus op de papieren razendsnel sorterend en inpakkend, onderwijl hardop voorlezend uit wat haar onder ogen kwam, zou ook na deze verhuizing vertrouwd blijven.

De acquisitie van nieuw materiaal immers werd ondertussen niet verwaarloosd. De hiertoe onontbeerlijke contacten met mensen uit de beweging waren zeker niet alleen van zakelijke aard. Anneke bouwde een hartelijke verstandhouding op met militanten als Barend Luteraan, Jan de Ronde, maar ook met Sixma baron van Heemstra, die geregeld een koffer vol documentatie over minderheden stuurde. Haar kennis van en enthousiasme voor de arbeidersbeweging werden al snel zo groot, dat veel mensen die zij opzocht het idee kregen met een politieke geestverwant van doen te hebben. Dit nu was een misvatting. De kennismaking met het materiaal op het iisg intensiverde ongetwijfeld haar, mede door haar doopsgezinde achtergrond ingegeven gevoel voor sociale rechtvaardigheid, maar dit leidde nooit tot politieke activiteiten. Hart voor de beweging had ze zeker—maar vooral hart voor het materiaal en voor het vak.

Mutatis mutandis kan hetzelfde gezegd worden van haar bestuurlijke werk-

De werkkamer op de Keizersgracht (iisg Amsterdam).

zaamheden voor het Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (1975-1978). Praktisch idealisme lag ten grondslag aan haar bestuurslidmaatschap van de Methöferstichting (1979-1984). Deze erfgenaam van de Coöperatieve Vereniging Gemeenschappelijk Grondbezit verstrekt leningen aan bedrijven met een vorm van zelfbestuur. Voorts maakte Anneke deel uit van het bestuur van het Frederik van Eedengenootschap (1973-1979) en de Doopsgezinde Historische Kring (1976-1983). Ze was (en is) een trouwe aanwezige op de bijeenkomsten van de Sociaal-Historische Studiekring c.q. Nederlandse Vereniging tot Beoefening van de Sociale Geschiedenis, waarvan ze in 1968/69 penningmeester, in 1974/75 secretaris was.

Rond 1970 nam de belangstelling voor sociale geschiedenis enorm toe. De bezoekersaantallen van het nsg geven daarvan een duidelijke indicatie: in 1967 waren het er 2718, in 1972 bijna het driedubbele: 7864, waarvan verreweg het grootste deel voor de afdeling Nederland. Aanvankelijk was deze groeiende interesse voor het vak nog niet terug te vinden in het aantal op dit terrein deskundige medewerkers aan de universiteiten. Des te belangrijker was daarom de begeleiding die Anneke aan studenten gaf. Ze zocht mee naar een geschikt scriptie-onderwerp, gaf talloze nuttige adviezen voor archief-onderzoek en wist degenen die het spoor bijster raakten telkens weer te bemoedigen. Velen hebben daarbij kennism gemaakt met de smakelijke manier waarop ze, puttend uit een ijzersterk geheugen, historische gebeurtenissen wist op te dissen. Beginnende historici werden er door haar toe overgehaald hun onderzoek om te werken tot een uitgave.

Anneke heeft een onmetelijke hoeveelheid werk verricht voor publikaties van derden. Een goed voorbeeld is de na de dood van A.J.C. Rüter verschenen opstellenbundel *Historische studies over mens en samenleving*², die niet door de officiële redactie werd gedragen maar door de werkredactie, waarvan zij deel uitmaakte. In 1975 namen Mies Campfens, Fritjof Tichelman en Anneke Welcker het initiatief tot de reeks 'De Nederlandse Arbeidersbeweging'. Aan de meeste delen die sindsdien bij Van Gennep zijn verschenen, is door hen drieën intensief gewerkt. Dat gold in het bijzonder voor de heruitgave van B. Bymholts *Geschiedenis der arbeidersbeweging in Nederland*, die werd aangevuld met een biografische schets en een uitgebreid register. Toen Ben Sijes door ernstige ziekte helaas niet meer in staat was de annotatie van Pannekoeks *Herinneringen* te voltooien, nam Anneke dit werk van hem over.

Maar ook voor eigen wetenschappelijk onderzoek bleef nog tijd over, zij het meestal minder dan zij hoopte. Wie de lijst van publikaties aan het slot van deze bundel doorneemt, merkt onmiddellijk een zwak voor de wetenschappelijke biografie op. Ook het proefschrift *Heren en arbeiders in de vroege Nederlandse arbeidersbeweging 1870-1914*, waarop Anneke in 1978 bij prof. I.

Schöffers in Leiden promoveerde, bevat twee biografieën: van J.C.Ph.H. Methöfer (1863-1933) en H.J. van Steenis (1862-1939), beiden in een periode van hun leven anarchist. Een bronnenpublicatie: een arbeidersenquête, in 1880 opgezet door F. Domela Nieuwenhuis en bijna honderd jaar na dato aangetroffen in het archief van Lodewijk van Deyssel, maakt het grootste deel uit van het proefschrift. Anneke heeft de antwoorden van achteventig arbeiders vanuit verschillende invalshoeken geanalyseerd en een schat aan biografische gegevens over de respondenten toegevoegd. In het hoofdstuk 'Walden 1898-1907. De geschiedenis van een alternatieve gemeenschap' krijgen de talrijke medebewoners van Frederik van Eeden kleur en gestalte. Het derde en laatste deel van de dissertatie belicht het 'ongemakkelijke bondgenootschap' van SDAP en ANVV tussen 1906 en 1913. Het 681 pagina's tellende boekwerk is een voorbeeld van empirische geschiedschrijving pur sang. Anneke is van mening dat het geen zin heeft om te theoretiseren over de geschiedenis van de arbeidersbeweging zolang onze kennis daarvan nog zoveel leemten vertoont. Als lid van de redactie van het 'Biografisch woordenboek van het socialisme en de arbeidersbeweging in Nederland' hoopt ze die leemten verder op te vullen.

In Anneke's wetenschappelijke werk is een voorkeur voor anarchistische heren te bespeuren—een voorkeur, die hoogstwaarschijnlijk verband houdt met haar eigen tegendraadse natuur. Ze houdt niet van autoriteiten, regels, compromissen of conventies en koerst uitsluitend op eigen kompas. Haar lijfspreuk luidt 'dat doen we even', haar bureau biedt een volkomen ondergesneeuwde aanblik. Een en ander heeft bij collega's wel eens aanleiding gegeven tot vertwijfeling, maar haar humor en ontwapenende directheid deden die al snel vervagen.

Twintig jaar geleden trad Anneke Welcker nagenoeg onvoorbereid binnen in het domein van de sociale geschiedenis—nu kent het leven van W.H. Vliegen voor haar geen geheimen meer en is zij bij wijze van spreken een wandelende encyclopedie van de arbeidersbeweging geworden. Gelukkig is zij niet van plan om met haar afscheid van het ISG ook het sociaal-historisch onderzoek vaarwel te zeggen. In de wetenschap dat zij daarvoor steeds weer terug zal moeten keren naar de mede door haarzelf verzamelde bronnen, hoeft dit afscheid haar en ons niet zo zwaar te vallen.

Noten

1. Nicolaas Witsen, *Moscovische reyse, 1664-1665*. Journaal en aantekeningen. Uitgeg. door Th. J.G. Locher en P. de Buck ('s-Gravenhage 1966-1967) 3 dln.
2. A.J.C. Rüter, *Historische studies over mens en samenleving*. Onder red. van Th.J.G. Locher, W. den Boer en B.W. Schaper (Assen 1967).